

УДК 378.015.31:17.022.1

КОЧУРОВА О. В.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз дослідження проблеми особливостей духовного розвитку особистості у сучасній психолого-педагогічній науці. Автором проаналізовано основні аспекти поняття духовності, розглянута його структура та види. Визначено, що духовність може бути регіональною та моральною. Наводиться перелік особистісних характеристик рис людини, які засвідчують міру наявності у неї духовності. Зазначається, що становлення духовності нерозривно пов'язане з саморозвитком, а одиницею аналізу духовності є ціннісні орієнтації особистості. Обґрунтовано значення цієї тематики (проблематики) для духовного розвитку особистості майбутнього педагога. Визначено проблеми та перспективи подальших досліджень розвитку духовності особистості майбутніх педагогів.

Ключові слова: особистість, духовність, духовний розвиток, особистість майбутнього педагога, духовна культура, духовна культура вчителя, духовність учителя, духовне самовдосконалення особистості.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем сучасної психологічної науки є проблема духовного розвитку особистості. Особливо гостро ця проблема постає зараз, коли економічний розквіт і технічний прогрес суспільства не дають особистості духовного розвитку. Саме тому сучасність вимагає нового осмислення та всебічного дослідження феномену духовності відповідно до сучасних тенденцій розвитку особистості майбутнього педагога.

Слід зазначити, що духовність не відноситься до понять, що мають закріпленій категоріальний статус у психологічних словниках та енциклопедіях. Не дивлячись на значну кількість робіт, присвячених цьому феномену, до цих пір залишається дискусійним питання – чи може духовність відноситися до проблем психології, або її вивчення адекватне тільки філософським, теологічним, етичним підходам [9, с. 352–353].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема духовності стала об'єктом дослідження таких науковців, як: О. Асмолов, М. Бердяєв, Б. Братусь, Ю. Вяземський, О. Зелінченко, М. Каган, В. Кемеров, С. Франк та ін. Духовний розвиток особистості відображений у працях багатьох учених, таких як: А. Адлер, Р. Алперт, С. Гроф, О. Климишин, О. Олексюк, Г. Райх, К. Роджерс, О. Семашко та інші.

Проблема духовного розвитку особистості є предметом досліджень у вітчизняній педагогіці та психології (К. Абульханова-Славська, І. Бех, Г. Балл, Л. Божович, М. Боришевський, Ф. Василюк, Л. Виготський, І. Зязюн, О. Киричук, О. Леонт'єв, Ж. Маценко, Е. Помиткін, М. Савчин, О. Сухомлинська, Ж. Юзвак та інші автори).

Аналіз досліджень показує, що науковці у своїх дослідженнях відображають один аспект

духовності. Така ситуація визначається багатоваріантністю визначення поняття «духовність», а також складністю його дослідження.

Метою статті є теоретичний аналіз дослідження проблеми особливостей духовного розвитку особистості майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічна наука дає різне трактування поняття духовності. Так, за визначенням, що подано у психологічному словнику за редакцією А. Петровського та М. Ярошевського, духовність – «це специфічна людська якість, що характеризує мотивацію та смисл поведінки особистості, являє собою позицію ціннісної свідомості, характерну для всіх її форм – моральної, політичної, релігійної, естетичної, художньої, але особливо суттєву в сфері моральних відносин» [8, с. 87].

Духовність, за М. Боришевським, – це багатовимірна система, складовими котра є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, у яких віддзеркалюються її моральні релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності. Духовне у людині – це те, що стало її надбанням, внутрішньою сутністю, передусім завдяки її власним, добровільним, глибоко усвідомленим зусиллям [2, с. 401].

Е. Помиткін визначає духовність як «специфічно людську рису, що виявляється у багатстві духовного світу особистості, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності. Вона може бути усвідомлена, осмислена як вияв інтелігентності. Може бути частково неусвідомлена – про таких людей кажуть: сердечний, добрий, щирий від природи» [10, с. 28].

І. Бех зазначає, що «духовність передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі й зосередженість на моральній культурі людства» [5, с. 124].

М. Савчин відмічає, що духовність – це внутрішнє утворення особистості, завдяки якому людина здатна творити добро для себе, інших, уміє боротися зі злом, виражати любов, переосмислювати та змінювати обставини свого життя. Духовне є визначальною суттю життя, фундаментально впливає на всі аспекти особистості [11].

Т. Тюріна розглядає духовність як здатність людини бути вільною, незалежною, самостійною. Високодуховна людина, на думку дослідниці, приймає рішення, виходячи з вищого розуміння добра, блага, істини, орієнтуючись на своє Вище Духовне «Я», усвідомлюючи своє призначення та сенс життя [13, с. 28–29].

На думку Г. Шевченко, «духовність – це власність людини, яка дозволяє на культурно-цивілізованому, еколого-моральному рівнях сприймати світ і ставитися до нього на основі морально-етичної оцінки в єдності з «пізнанням» серця» [14, с. 7].

С. Яремчук стверджує, що «духовність» – це праця, спрямована на саморозвиток, який допомагає людині стати Людиною з великої букви і зберігає її людяність, а щабель її розвитку свідчить про досягнення людини як у соціальному, так і в особистісному житті [16, с. 400].

Духовність на релігійну та моральну поділяє Н. Силуянова. У такому підході духовність трактується як особливий регулятор у діях особистості, який спрямований на самовдосконалення та на життя, яке людина створює навколо себе через моральність власних учинків та дій, спрямованих на інших [12].

М. Боришевський у своїх дослідженнях [2; 3; 4] вважав самосвідомість особистості основою для розкриття найскладніших утворень особистості, до яких належить духовність.

Становлення духовності, духовне самовдосконалення особистості – процес, нерозривно пов'язаний з саморозвитком. У свою чергу, саморозвиток – це складна, напружена діяльність, спрямована на позитивну зміну себе: своїх думок, почуттів, учинків, на розвиток своїх здібностей, можливостей, на позитивні зміни навколишнього середовища, подолання буденності, на оволодіння вищим сенсом людського життя [4, с. 28].

Саме тому дослідник наголошує на таких основних критеріях вияву духовності, як «потреба у справедливості» та «самовдосконаленні», «готовність до покаяння», «самоповага та повага до іншої людини», «стійка потреба і здатність

слухати і чути іншого», «почуття міри та такту в спілкуванні з іншими», «толерантність», «емпатійність» тощо [2, с. 407].

Ж. Юзвак вважає, що «духовність – це творча здатність людини до самореалізації та самовдосконалення, яка зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, що сприяють успішному формуванню та реалізації потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні у її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомлення єдності себе та Всесвіту» [15, с. 125].

Одиницею аналізу духовності є ціннісні орієнтації, безпосередньо чи опосередковано пов'язані з моральністю. Внутрішні моральні інстанції особистості є тим еталоном, за допомогою котрого можна визначити наявність і ступінь розвинутої духовності у людини. Чим тісніше пов'язаний зміст ціннісних орієнтацій з моральністю, чим вагомішим у них є зв'язок із категорією добра, справедливості, тим вищим може бути рівень духовності. І навпаки: відсутність такого зв'язку – свідчення бездуховності [2, с. 403].

О. Зелінченко наводить такий перелік особистісних характеристик людини, які засвідчують міру наявності у неї духовності: примирення, прощення, пошук правди, романтичність, оптимізм, песимізм, надія, любов, доброта, милосердя, щедрість, відданість, самопізнання, творчість, почуття прекрасного, почуття обов'язку, добро, зло, наявність тісних емоційних зв'язків зі світом [6, с. 125].

Також науковець наголошує на схожості між собою духовного та бездуховного. Такі механізми, як підвладність зовнішнім впливам, навіюванню, наказам, вимогам, наслідуванню – притаманні як бездуховним, так і духовним індивідам. Однак у людей, яким притаманні духовні чесноти, дія цих механізмів опосередковується, трансформується, творчо переробляється [6, с. 127].

Як зазначає А. Нечипоренко, до системи цінностей, у контексті яких функціонує духовність, належать, крім моральних, громадянські цінності. Серед них найважливіше місце посідають такі: почуття патріотизму, ідентичності з національною спільнотою; глибоке усвідомлення ролі рідної мови у життєдіяльності нації, держави; відповідальність за долю нації; повага до інших національних спільнот; естетичні, інтелектуальні, екологічні, валеологічні, світоглядні цінності. Світоглядні ціннісні орієнтації як складова системи духовних цінностей є базовим утворенням у структурі свідомості та самосвідомості особистості та визначають зміст, сутність «Я-концепції» особистості [9, с. 354].

А. Сурожський духовність пов'язує з наявністю у людини здатностей до рефлексії, інтроспекції, спроможності вдивлятися в себе, прислухатися до себе.

Ю. Альошина вважає важливою умовою розвитку духовності людини її любов до інших людей, незалежно від жодних умовностей, вимог до того, якою ця людина має бути. Це почуття любові до решти є важкодоступним для людини, оскільки любити всіх людей, уособлених у понятті «людство», нескладно. Однак любити того, хто не відповідає нашому уявленню про людство, проблематично, оскільки конкретна людина може «псувати» наш ідеальний «образ людства» [1, с. 132].

Учені зазначають, що духовна культура педагога – це інтегральна якість особистості, що визначає її спрямованість на творення власного ціннісно-смыслового поля; спосіб освоєння базових ціннісних орієнтацій у професійній життєдіяльності; міра присвоєння та актуалізації духовних цінностей. Духовна культура вчителя являє з одного боку, духовну матрицю реального образу педагога (сукупність духовних здібностей та якостей особистості), з іншого – духовна культура виступає як внутрішня культура, що забезпечує саморозвиток, виступає культурою у загальній культурі вчителя, у тому числі й професійній.

Н. Корякіна визначає духовність учителя як «особистісну та соціальну цінність, що відображає його внутрішній світ та збуджує його до педагогічної творчості» [7, с. 4].

Авторка також виділяє основні компоненти духовної культури вчителя: культуру добра і любові; культуру гармонії, краси, щастя; культуру емоцій, почуттів, думок, учинків; культуру розуму, інтелекту; культуру сорому, провини, гріха, совісті; культуру співчуття, співпереживання.

На думку С. Яремчук, духовність є основною характеристикою особистості майбутнього педагога. Підвищення рівня духовності вчителя є сьогодні необхідною та важливою умовою формування його особистості. Духовне життя молоді людини – це особливий спосіб освоєння зовнішнього (суспільство та природа) і внутрішнього (формування особистості) світу. Особистість молодого педагога потребує не лише всебічної обізнаності, а й розвиненої інтуїції, здатності відчувати навколишній світ, переживати красу, виражати радість. А це зумовлюється духовністю. Молода людина зможе повноцінно та плідно діяти у сучасному суспільстві, якщо вона буде прогнозувати розвиток різноманітних подій та явищ, бути мобільною та реалізовувати у своєму житті творчий, духовний, моральний, естетичний та пізнавальний потенціали [16, с. 400].

Діагностувати розвиток духовності у майбутніх педагогів можна за такими критеріями, як: «емпатія», «толерантність», «позитивне оцінення себе та інших». Саме високий рівень розвитку цих рис особистості має особливу соціально-практичну значущість для духовного самовдосконалення студентів, оптимізації стосунків у майбутній педагогічній діяльності та педагогічному спілкуванні [16].

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дослідження проблеми особливостей духовного розвитку особистості у сучасній психолого-педагогічній науці засвідчив, що духовність багатогранний феномен. Потреба у духовному розвитку властива людині від природи. Саме духовність забезпечує повноцінний розвиток і саморозвиток, є засобом самореалізації особистості, універсальним засобом вираження її внутрішнього світу.

Процес духовного розвитку особистості майбутнього педагога слід розуміти як такий, що відбувається шляхом пізнання себе та своїх потенціалів.

Подальші дослідження вбачаємо у подальшій конкретизації поняття духовності, визначенні способів сприяння духовного розвитку особистості майбутніх педагогів. Ефективному пошуку шляхів та засобів підвищення рівня духовності студентів майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

1. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю. Е. Алешина. — 2-е изд. — М.: «Класс», 1992. — 204 с.
2. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / М. Боришевський. — К.: Академвидав, 2010. — 416 с.
3. Боришевський М. Й. Духовність особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку / М. Й. Боришевський // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірн. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. IX. Ч. 5. — К., 2007. — С. 25—32.
4. Боришевський М. Й. Духовність як міра довершеності особистості / М. Й. Боришевський // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірн. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. VIII. Вип. 6. — К., 2006. — С. 26—31.
5. Бех И. Д. Нравственность личности: стратегия становления / И. Д. Бех. — Ровно, 1991. — 216 с.
6. Зелинченко А. Психология духовности / А. Зелинченко. — М.: Изд-во Трансперсонального института, 1996. — 213 с.
7. Корякина Н. А. От духовной культуры предков к духовной культуре учителя / Н. А. Корякина. — Якутск, 2001. — 234 с.
8. Краткий психологический словарь [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. — Ростов н/Д: Феникс, 1999. — 512 с.
9. Нечипоренко А. О. Психологические аспекты духовности личности / А. О. Нечипоренко // Актуальные проблемы практической психологии. Сборник научных праць. — Херсон, ПП Вишемирський В. С., 2012. — С. 352—356.
10. Помиткін Е. О. Психология духовного развития личности: Монография / Е. О. Помиткін. — К.: Наш час, 2007. — 280 с.

11. Савчин М. В. Духовний потенціал людини / М. В. Савчин. — Івано-Франківськ, 2001. — 203 с.
12. Силуянова Н. В. Духовность как способ жизнедеятельности человека / Н. В. Силуянова // Философские науки. — 1990. — № 12. — С. 100—104.
13. Тюріна Т. Г. Шляхи духовного формування особистості / Т. Г. Тюріна. — Львів, 2005. — 106 с.
14. Шевченко Г. П. Духовное развитие учащихся / Г. П. Шевченко // Советская педагогика. — 1989. — № 8. — С. 7.
15. Юзвак Ж. М. Духовний розвиток особистості: проблеми, гіпотези, теоретична модель / Ж. М. Юзвак // Духовність і художньо-естетична культура. Міжвідомчий науковий збірник / А. І. Комарова, Ю. П. Богуцький та ін. — К. : Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», 1999. — Т. 14. — С. 123—129.
16. Яремчук С. В. Проблема духовності в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів / С. В. Яремчук // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Т. XIV, част. 1. — К., 2012. — С. 397—404.
5. Bekh I. D. Nравstvennost' lichnosti: strategiya stanovleniya / I. D. Bekh. — Rovno, 1991. — 216s.
6. Zelinchenko A. Psihologiya duhovnosti / A. Zelinchenko. — M. : Izd-vo Transpersonal'nogo instituta, 1996. — 213s.
7. Koryakina N. A. Ot duhovnoj kul'tury predkov k duhovnoj kul'ture uchitelya / N. A. Koryakina. — Yakutsk, 2001. — 234s.
8. Kratkij psihologicheskij slovar' / [pod obshch. red. A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo]. — Rostov n/D. : «Feniks», 1999. — 512 s.
9. Nechiporenko A. O. Psihologichni aspekti duhovnosti osobistosti / A. O. Nechiporenko // Aktual'ni problemi praktichnoї psihologii. Zbirnik naukovih prac'. — Herson, PP Vishemir's'kij V. S., 2012. — S. 352—356.
10. Pomitkin E. O. Psihologiya duhovnogo rozvitku osobistosti: Monografiya / E. O. Pomitkin. — K. : Nash chas, 2007. — 280 s.
11. Savchin M. V. Duhovnij potencial lyudini / M. V. Savchin. — Ivano-Frankiv's'k, 2001. — 203 s.
12. Siluyanov N. V. Duhovnost' kak sposob zhiznedeyatel'nosti cheloveka / N. V. Siluyanov // Filozofskie nauki. — 1990. — № 12. — S. 100—104.
13. Tyurina T. G. Shlyahi duhovnogo formuvannya osobistosti / T. G. Tyurina. — L'viv, 2005. — 106 s.
14. Shevchenko G. P. Duhovnoe razvitie uchashchih'sya / G. P. Shevchenko // Sovetskaya pedagogika. — 1989. — № 8. — S. 7.
15. YUzvak ZH. M. Duhovnij rozvitok osobistosti: problemi, gipotezi, teoretichna model' / ZH. M. YUzvak // Duhovnist' i hudozhn'o-estetichna kul'tura. Mizhvidomchij naukovij zbirnik / A. I. Komarova, YU. P. Boguc'kij ta in. — K. : Naukovo-doslidnij institut «Problemi lyudini», 1999. — T. 14. — S. 123—129.
16. Yaremchuk S. V. Problema duhovnosti v procesi profesijnoї pidgotovki majbutnih pedagogiv / S. V. Yaremchuk // Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostyuka Nacional'noi APN Ukraїni / Za red. S. D. Maksimenka. T. XIV, chast. 1. — K., 2012. — S. 397—404.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Aleshina YU. E. Individual'noe i semejnoe psihologicheskoe konsul'tirovanie / YU. E. Aleshina. — 2-e izd. — M. : «Klass», 1992. — 204 s.
2. Borishevs'kij M. Doroga do sebe: Vid osnov sub'ektnosti do verшин duhovnosti: monografiya / M. Borishevs'kij. — K. : Akademvidav, 2010. — 416 s.
3. Borishevs'kij M. J. Duhovnist' osobistosti: social'no-psihologichna sutnist', determinanti stanovlennya ta rozvitku / M. J. Borishevs'kij // Problemi zagal'noi ta pedagogichnoї psihologii: Zbirn. nauk. prac' In-tu psihologii im. G. S. Kostyuka APN Ukraїni. T. IX. ch. 5. — K., 2007. — S. 25—32.
4. Borishevskij M. J. Duhovnist' yak mira dovershenosti osobistosti / M. J. Borishevs'kij // Problemi zagal'noi ta pedagogichnoї psihologii: Zbir. nauk. prac' In-tu psihologii im. G. S. Kostyuka APN Ukraїni. T. VIII. Vip. 6. — K., 2006. — S. 26—31.

КОЧКУРОВА О. В.

ОСОБЕННОСТИ ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В статье проведен теоретический анализ исследования проблемы особенностей духовного развития личности в современной психолого-педагогической науке. Проанализированы основные аспекты понятия духовности, рассмотрена его структура и виды. Определено, что духовность может быть региональной и моральной. Приведен перечень личностных характеристик человека, которые удостоверяют степень наличия у него духовности. Отмечается, что становление духовности неразрывно связано с саморазвитием, а единицей анализа духовности являются ценностные ориентации личности. Обосновано значение данной проблематики для духовного развития личности будущего педагога. Определены перспективы дальнейших исследований развития духовности личности будущих педагогов.

Ключевые слова: личность, духовность, духовное развитие, духовное развитие личности будущего педагога, духовная культура, духовная культура учителя, духовность учителя, будущие педагоги.

КОЧКУРОВА О. В.

PECULIARITIES OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY OF FUTURE TEACHER

It is carried out in the article the detailed theoretical analysis of research of the problem of peculiarities of spiritual development of personality in modern psychological-pedagogical science. Author analysed the main aspects of the notion spirituality, examined its structure and kinds. It is defined that spirituality can be regional and moral. There is a list of personal description of human's traits that are witnessed the level of personal's spirituality. It is noticed that formation of spirituality is unbreakably connected with self-development and the unit of analysis of spirituality is valuable orientations of personality. It is substantiated the significance of this subject-matter (problematics) for spiritual development of personality of future teacher. It is noticed that spirituality is the main characteristic of personality of future teacher. Increasing of the level of spirituality of future teacher is necessary and important condition of forming his personality today. To diagnose the development of spirituality of future teacher can be with the help of such criteria as «empathy», «tolerance», «positive attitude to self and others». That is why the high level of development of spirituality of future teachers has a meaning for spiritual self-perfection of students, optimization of relations in future pedagogical activity and pedagogical communication. It is defined problems and perspectives further researches development spirituality personality future teachers.

Keywords: personality, spirituality, spiritual development, spiritual personality future teacher, spiritual culture, spiritual culture teacher, spirituality teacher, future teachers.